

BESIFORMUOJANTI TINKLAVEIKOS TEORIJA

Mantas Vilkas¹, Jurga Bučaitė-Vilkė²

¹Kauno technologijos universitetas, Lietuva, mantas.vilkas@ktu.lt

²Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva, jurga.bucaite@smf.vdu.lt

Anotacija

Straipsnyje pagrindžiama besiformuojančios tinklaveikos teorijos pagrindinė sąvoka – tinklaveika. Siūloma, tinklaveikos sąvoką apibrėžti, kaip tinklų formavimą tikslingais veiksmais. Tikslingo veiksmo požymis atkreipia dėmesį tinklų dalyvių gebėjimą savo tikslingais veiksmais formuoti tinklų struktūrą. Argumentuojama, kad tinklų formavimo požymis apima ryšių aibės keitimo bei tinklų įtakojimo veiklas. Straipsnyje konstatuojama, kad besiformuojančios tinklaveikos teorijos conceptualų pagrindą sudaro veiksenos teorijos, o pati teorija turi pateikti atsakymą, kaip, kodėl tinklų dalyviai savo tikslingais veiksmais (bendrai ir įvairiuose kontekstuose) formuoja tinklus bei kokios to pasekmės.

Raktažodžiai: tinklaveika, socialinių tinklų analizė, socialiniai tinklai.

Įvadas

Socialinių tinklų analizės teorija pastaraisiais dešimtmečiais organizacijų teorijoje tapo svarbia tyrimų sritimi (Borgatti ir Foster, 2003; Brass ir kt., 2004; Kilduff ir kt., 2006). Homans (1986), apžvelgdamas 50 metų sociologijos mokslo vystymąsi, tinklų analizę įvardino viena perspektyviausių tyrimų sričių. Socialinių tinklų analizės perspektyva apibūdinama, kaip plati strategija socialinei struktūrai tirti (Wellman, 1983, Emirbayer ir Goodwin 1994, Salancik, 1995). Freeman (2004) teigia, kad socialinių tinklų analizė yra viena iš nedaugelio socialinių mokslų sričių, kurioje mokslininkai įtakoja vienas kitą, taip akumuliuodami žinojimą apie tinklus. Iš tiesų ne tiek svarbu, ar socialinių tinklų analizė turi paradigmos bruožų, ar ne, o tai, kad ši perspektyva organizacijų tyrimų srityje vos per tris dešimtmečius leido paaiškinti daugelį svarbių reiškinių. Socialinių tinklų analizės perspektyvos pagrindinė sąvoka yra tinklas (*ang.* network). Tinklas apibrėžiamas, kaip mazgų ir ryšių, kurie nusako tam tikrą santykį arba šio santykio nebuvimą, aibė (Brass ir kt., 2004).

Tradiciškai socialinių tinklų analizės perspektyvoje socialiniai procesai ir tinklų dalyvių elgsena aiškinama, kaip jų pozicijos tinkle rezultatas, tačiau vis didesni mokslininkų susidomėjimą kelia tinklų dalyvių veiksmas tinkluose (pvz., Salancik, 1995; Kilduff ir Tsai, 2003; Ibarra ir kt., 2005; Joshi, 2006; Parkhe ir Dhanaraj, 2006) – tinklaveika. Tačiau tiek ši sąvoka, tiek ją grindžianti ontologinė pozicija suprantama ir interpretuojama skirtingai, tokiu būdu stabdant teorinius ir empirinius tyrimus. Šio **straipsnio tikslas** yra patikslinti tinklaveikos sąvoką, atskleidžiant tinklaveikos sąvokos požymius bei turinį ir ją grindžiančias socialines teorijas. Siekiant tyrimo tikslo taikomas literatūros analizės metodas.

Pirmame straipsnio skyriuje atskleidžiamas socialinių tinklų analizės branduolys susiformavęs aplink tinklo fenomeną. Kitame straipsnio skyriuje, remiantis įvairių mokslininkų darbais, argumentuojama, kodėl ir kaip susiklostė, kad socialinių tinklų analizės perspektyvoje buvo atmetama tinklo dalyvių veiksenos galimybė. Tuomet pagrindžiama tinklaveikos sąvoka, jos požymiai ir jų turinys. Straipsnis baigiamas besiformuojančios tinklaveikos teorijos tikslų, ją grindžiančios veiksenos teorijos bei potencialaus įnašo į organizacijos teoriją aptarimu.

Socialinių tinklų analizės perspektyva

Santykių tarp organizacinių veikėjų svarba, veiksmo įkūnijimas santykiuose, tinklų ryšių (socialinė) nauda bei socialinės veiklos struktūrizacija sudaro socialinių tinklų analizės tyrimų branduolį (Kilduff ir kt., 2006). Būtent šios temos yra naujų reiškinių, ryšių paieškos ir hipotezių vystymo pagrindas. Šie principai leidžia atskirti socialinių tinklų analizės tyrimus nuo kitų sričių tyrimų. Jie yra universalūs ir nepriklauso nuo analizės lygmens, t.y. taikytini ir tarpasmeniniams, ir organizaciniais, ir tarporganizaciniais tinklams.

Santykių tarp organizacinių veikėjų svarba. Pagrindinis bruožas, skiriantis socialinių tinklų analizės tyrimus nuo kitų sričių tyrimų – tai santykių tarp organizacinių dalyvių akcentavimas. Ši perspektyva grįsta įsitikinimu, kad neįmanoma paaiškinti žmonių elgsenos jų asmeninėmis savybėmis, požymiais, nuostatomis kaip teigiama psichologijoje ir socialpsichologijoje. „Derėtų atmesti visus bandymus paaiškinti žmonių elgseną ar socialinius procesus, remiantis jų savybėmis“ teigia Emirbayer ir Goodwin (1994, p.1414). Tinklų analizė atmeta požiūrį, kad „socialinis elgesys yra individų savybių ar nuostatų rezultatas ir teigia, kad socialinį elgesį nulemia veikėjų ištraukimas į socialinių santykių tinklus“ antrina Wellman (1983, p.165).

Socialinių tinklų analizės perspektyva susiformavo, kaip bendrosios sistemų teorijos dalis, analizuojanti sąveikos tarp komponentų reikšmę. Socialinių tinklų analizės kontekste organizacijos yra susijusių įvairiais ryšiais objektų (pavyzdžiui, individų, grupių, organizacinių vienetų) sistemos. Bendroji sistemų teorija postuluoja, kad komponentų (taip pat ir sistemos) savybės pakinta, jei sąveikos modeliai, kuriais susiję sistemos komponentai, kinta (Ashmos *ir* Huber, 1987). Todėl socialinių tinklų analizės tyrimuose organizacinių dalyvių elgsena grindžiama sąveikos modeliais, o dalis jų savybių aiškinamos užimama pozicija socialinėje struktūroje. Toks požiūris praplečia socialinių tyrimų ribas, pereinant nuo individualistinių, esencialistinių (grįstų esybėmis), bei atomistinių socialinės realybės aiškinimų link santykiško, kontekstualaus bei sistemiško jos suvokimo (Borgatti *ir* Foster, 2003).

Veiksmo įkūnijimas santykiuose. Socialinių tinklų analizės mokslininkai laiko, kad elgsena, netgi ekonominė elgsena, yra įkūnyta tarpasmeninių santykių tinkluose Granovetter (1985). Remiantis įkūnijimo argumentu, net ir darbinė sąveika linkusi sutapti su socialinių santykių modeliais. Lygiai taip pat tarporganizaciniai sandoriai gali būti nepaaiškinami grynai ekonominės naudos logika, t.y. sandorių kaštų teorija. Veikėjų elgsena yra įkūnyta ta prasme, kad veikėjai labiau linkę užmegzti ryšius bei sąveikauti ne su visiškai nepažįstamais veikėjais, o labiau su asmeniniais draugais, pažįstamais, šeimos nariais. Įkūnijimo principas taip pat reiškia, kad individualūs veikėjai, priklausydami tinklui, tampa ir kitų tinklų dalimi.

Tinklų ryšių (socialinė) nauda. Socialinių ryšių nauda apibendrinama socialinio kapitalo sąvoka. Socialinių tinklų analizės srityje gausu darbų, nagrinėjančių socialinio kapitalo formas bei jo reikšmę (Žiliukaitė, 2005; Mačerinskienė *ir* Vasiliauskaitė, 2007). Individualiems veikėjams (individaus, organizaciniams vienetams, organizacijoms) socialinių ryšių nauda pasireiškia per ekonominę naudą, gaunamą eksploatuojant užimamą poziciją tinkle. Skirtingos socialinių tinklų konfigūracijos suteikia jiems skirtingą naudą. Mitchell (1974, cituojamas Kilduff *ir* Tsai, 2003), vienas iš pirmųjų panaudojęs šią sąvoką, apibūdino socialinį kapitalą kaip „asmeninę investiciją“, kuri gali būti panaudojama ekonominiam pranašumui įgyti, aktyvuojant konkrečius ryšius socialiniame tinkle. Šia prasme naudojama socialinio kapitalo sąvoka reiškia, kad socialinis kapitalas gali būti išmainytas į kitų ryšių kapitalą, kaip kad pinigai ar kultūrinis kapitalas. Tačiau veikėjai nekontroliuoja savo socialinio kapitalo taip, kaip kitų rūšių kapitalo, nes jam panaudoti būtina kito veikėjo kooperacija, pavyzdžiui, prašant patarimo ar pagalbos darbe. „Mokslinės publikacijos, turinčios „socialinio kapitalo“ raktažodį, nuo 1995 metų skaičiuojamos tūkstančiais ir bent jau kol kas nėra pastebima jų mažėjimo tendencijos“ teigia Žiliukaitė (2005).

Socialinės veiklos struktūrizacija. Viena iš socialinių tinklų analizės prielaidų teigia, kad socialinės realybės kompleksiskumas gali būti paaiškintas tinklų modeliais. Tinklų analizės mokslininkai siekia atskleisti socialinės realybės struktūrinius principus. Pavyzdžiui, atrastas „mažo pasaulio“ efektas¹, atskleidęs, kad sudėtinguose tinkluose dalyviai gali vienas kitą pasiekti per nedidelį tarpininkų skaičių, gali būti tokių bendrinių struktūrinių principų paieškos pavyzdžiu. Daugėja įrodymų, kad darbo grupių vidinių tinklų tankumas susijęs su jų efektyvumu ir rezultatyvumu. Pavyzdžiui, Reagans *ir* Zuckerman (2001) nustatė, kad organizaciniams vienetams, kuriuose pasireiškia tankesni² tinklai, būdingas aukštesnis produktyvumas. Kitame tyrime Reagans *ir* kt. (2004) įrodė, kad tie organizaciniai vienetai, kuriems būdingi tankesni vidiniai tinklai ir kurie turėjo daugiau išorinių ryšių su kitais organizaciniais vienetais, projektus užbaigdavo greičiau. Praktiškai nekvestionuojama, kad centrinės pozicijas tinkluose užimantys dalyviai turi daugiausiai galios/įtakos/prestižo (Brass, 1984).

Šios Kilduff *ir* kt. (2006) identifikuotos keturios temos sudaro socialinių tinklų analizės branduolį. Kitame poskyryje nagrinėjama šias temas pagrindžiančios pamatinės socialinių tinklų analizės perspektyvos prielaidos ir artikuliuojama jų kritika veiksensos aspektu.

Socialinių tinklų analizės perspektyvos kritika veiksensos aspektu

Šiame poskyryje siekiama perteikti Emirbayer *ir* Goodwin (1994), Salancik (1995), Stevenson *ir* Greenberg (2000), Kilduff *ir* Tsai (2003), Ibarra *ir* kt. (2005), Parkhe *ir* Dhanaraj (2006), Kilduff *ir* kt. (2006) kritiką tinklų analizės perspektyvai, apibendrinant ir sugrupuojant jų argumentus į temines sritis. Socialinių tinklų analizės perspektyva į pirmą planą iškeldama tinklų dalyvių santykius remiasi žemiau išdėstytais prielaidomis.

¹ Mažo pasaulio efektas – tai efektas, kurį socialinių mokslų kontekste išbandė Travers *ir* Milgram (1969). Jie nustatė, kad JAV visuomenei būdingas šis efektas ir kad kiekvienas JAV gyventojas gali pasiekti bet kurį kitą JAV gyventoją tik per šešis tarpininkus.

² Bendriausia prasme tinklo tankumas – tai faktinis ryšių tarp dalyvių skaičius padalintas iš maksimalaus ryšių skaičiaus.

Pirma prielaida. Tinklų dalyvių savybės (demografinės, psichologinės) ir įsitikinimai, kaip potencialiai tinklų dalyvių elgseną įtakojančios veiksniai, atmetami. Kitaip sakant, socialinių tinklų analizės mokslininkas linkęs atmesti tokias charakteristikas kaip amžius, lytis, socialinis statusas, religiniai įsitikinimai, vertybės, nuostatos, siekdamas paaiškinti, kodėl žmonės (kaip tinklų dalyviai) elgiasi taip, kaip jie elgiasi. „Tinklų teorija paaiškinimus grindžia santykių modeliais“ teigia Burt (1980). Taigi tinklų analizės perspektyvos kontekste tyrimai, kurie vertina tinklų dalyvių charakteristikų, tikslų, nuostatų įtaką tinklų dalyvių elgsenai vietoje to, kad vertintų tinklų dalyvių įkūnijimo tinkle pasekmes jų elgsenai, yra nepateisinami (Kilduff ir kt. 2006).

Antra prielaida. Socialiniai santykiai yra nepriklausomi nuo dalyvių valios, įsitikinimų ir vertybių. Tokiu būdu socialinė struktūra laikoma santykių modeliu tarp konkrečių esybių. Būtent santykių, o ne abstrakčių elgesio normų ar vertybių balansu. Struktūra suvokiama kaip tinklų tinklas. Individų ryšiai sudarydami tarpasmeninį tinklą, sudaro ir grupių tinklus (individo ryšys su individu iš kitos grupės tai ir tarpasmeninis, ir tarpgrupinis ryšys), ir taporganizacionius tinklus (individo ryšys su individu iš kitos organizacijos – tai ir tarpasmeninis, ir tarpgrupinis ir tarporganizacioninis ryšys) ir t.t. Taip socialinių tinklų analizės perspektyva susieja mikro (kuriame analizuojama individų sąveika) ir makro lygmenį (kuriame analizuojama sąveika tarp grupių ar organizacijų). Tokiu būdu individai, grupės ir organizacijos gali būti paaiškinamos tinklų analizės sąvokomis. Be to šios struktūros neturi būti laikomos „juodosiomis dėžėmis“. Jos gali būti suskaidytos į jas sudarančius dalyvius bei ryšius (organizacijos į grupes ir individus, grupės į individus). Socialinių tinklų analizės perspektyva ne tik įveikė mikro-makro problemą struktūroje, bet joje dar buvo išvystyti nesudėtingi empiriniai tinklų tyrimų metodai. Visgi, jei socialinių tinklų analizės perspektyvos kontekste būtų tik teikiami paaiškinimai, kaip organizacijos, darbo grupės yra tarpusavyje susiję, Homans (1996) nebūtų įvardijęs jos perspektyviausia tyrimų sritimi šiuolaikinėje sociologijoje. Socialinių tinklų analizės perspektyva žengia žingsnį, kuris gali būti apibendrintas kita prielaida.

Trečia prielaida. Santykių tarp dalyvių modeliai ir individualių dalyvių pozicija tinkle turi svarbias pasekmes dalyvių elgsenai, suvokimui bei nuostatoms, ir sistemai kaip visumai. Pastangos paaiškinti tinklų dalyvių bei sistemos elgseną, remiantis sąveikos tarp dalyvių modeliais, tapo pagrindiniu socialinių tinklų analizės perspektyvos įnašu į organizacinės sociologijos sritį. Tinklų analizės perspektyva nagrinėja įgalinančias ir apribojančias santykių modelių tarp socialinių dalyvių pasekmes dalyviams ir sistemai. Socialinių tinklų analizės perspektyvoje konceptualizuoti du paaiškinamieji mechanizmai suteikiantys galimybę paaiškinti dalyvių elgseną ir socialinius procesus: pozicinis (dar vadinamas struktūriniu) ir santykių (dar vadinamas reliaciniu) (Burt, 1980; Emirbayer ir Goodwin, 1994; Borgatti ir Foster, 2003). Santykių perspektyvoje socialinė elgsena ar procesai yra paaiškinami per patį socialinio susietumo faktą ir per ryšių charakteristikas. Remiantis santykių pozicija, tinklų modeliai aprašo santykių tarp socialinių aktorių porų intensyvumą, ryšių turinį. Vadovaujantis šiuo požiūriu, kiekvienas aktorius yra svarbi socialinės sistemos dalis, todėl turi būti vertinamas bet koks tarpusavio santykių intensyvumas, ryšys ar tankis. Pozicine perspektyva grįsti tyrimai paaiškina konkrečią elgseną ir socialinius procesus ryšių modeliais, kurie nusako socialinių veikėjų poziciją tinkle ne tarpusavio santykyje, o su trečios šalies veikėjais. Ja grįstuose tyrimuose ignoruojamas ryšių turinys ir nagrinėjami tik sąveikos modeliai ir veikėjų pozicija juose. Tokiu būdu nustatomi struktūriškai ekvivalentiški tinklo dalyviai, t.y. tinklo dalyviai, turintys analogišką ryšių aibę. Pagal analogiškų ryšių aibes siūlomi vaidmenys. Šiuos teiginius būtina iliustruoti pavyzdžiais.

Teigiama, kad santykinai izoliuotuose tankiuose tinklų subtinkluose, kuriuose dalyviai susiję stipriais ryšiais, formuojasi pastovi ir bendra subkultūra ir stipri kolektyvinė tapatybė (pvz., klikos ar klanai). Taigi struktūra įtakoja ir ją sudarančių individų, ir pačios grupės nuostatas. Tinklo dalyvis, kuris turi daug silpnų ryšių, įgyja galimybę gauti unikalių išteklių, žinių (Granovetter, 1983), kas, pavyzdžiui, išplečia jo įsidarbinimo galimybes. Tokiu būdu pati pozicija tinkle, nepriklausomai nuo kitų dalyvio charakteristikų, suteikia dalyviui privalumų. Priklausomai nuo pozicijos tinkle, galima identifikuoti centrinį tinklo dalyvį (turintį daugiausiai ryšių), kuris dėl šios pozicijos turės daugiausiai galios ar prestižo (Brass, 1984). Taip pat dalyvį, kuris susieja skirtingas tinklo grupes. Jis filtruos tarp grupių judančią informaciją, dėl to, pavyzdžiui, bus greičiau paaukštinamas (Burt, 1992). Taip pat nurodoma, kad tankesniais tinklais pasižyminčios darbo grupės pasiekia daugiau (Reagans ir Zuckerman, 2001). Taigi tinklo charakteristikos įtakoja ir pačios sistemos pasiekimus. Daugiau pavyzdžių galima rasti Brass ir kt. (2004), Borgatti ir Foster (2003) darbuose, kuriuose apibendrinami socialinių tinklų analizės perspektyvos kontekste atliktų tyrimų vadybos srityje rezultatai.

Besiformuojanti tinklaveikos teorija

Socialinių tinklų analizės sritis pasirodė „produktyvi“ perspektyva socialinei elgsenai ir procesams bei pačiai struktūrai aiškinti. Nenuostabu, kad ši sritis socialiniuose moksluose vos per kelis dešimtmečius buvo legitimuota kaip savarankiška sritis, kas mokslininkų bendruomenėje pasitaiko ne itin dažnai. Visgi konstruktyvi kritika socialinių tinklų analizės perspektyvos atžvilgiu jau ima transformuoti šią sritį. Ši kritikos kryptis ypač aktuali šio darbo aspektu. Remiantis dabartinėmis socialinių tinklų analizės prielaidomis, neįmanoma pagrįsti tikslingos tinklų dalyvių veiksenos formuojant tinklus. Tinklų analizės mokslininkai pasiūlė ir patikrino tokių reiškinių, kaip struktūrinės duobės, egzistavimą ir jų pasekmes (Burt, 1992), stiprių bei silpnų ryšių efektą (Granovetter, 1983). Tačiau, kodėl formuojasi struktūrinės duobės, t.y. kodėl tam tikros vietos tinkle tampa neužimtomis? Kodėl vieni dalyviai turi daugiau silpnų ryšių, nei kiti? Remiantis dabartinėmis socialinių tinklų analizės pamatinėmis prielaidomis, paaiškinti nepavyksta (Salancik, 1995). Taigi atmetant tikslingos tinklų dalyvių veiksenos galimybę, neįmanoma paaiškinti pačios tinklų struktūros per se. Todėl pastaruoju metu mokslininkai, pradedant Emirbayer ir Goodwin (1994), Salancik (1995), Stevenson ir Greenberg (2000) ir baigiant Parkhe ir Dhanaraj (2006) bei Kilduff ir kt. (2006) teigia, kad būtina atsisakyti požiūrio, kad tinklo dalyviai yra inertiškos esybės, kurios tik reaguoja į paskatas ir apribojimus, kylančius iš jų tinklų ryšių. Juk pati pozicija nesuteikia naudos, o dalyvio, užimančio šią poziciją entrepreneriškas požiūris, paverčiantis ją pranašumu, suteikia (Burt, 1992). Kitaip sakant, jei tinklų dalyvių struktūrinės pozicijos yra žinomos, dar nereiškia, kad jų elgsena bei charakteristikos gali būti tvirtai prognozuojamos. Pozicija atskleidžia tik potencialą veiksmui, kuris gali būti panaudotas įvairiais būdais, arba atvirkščiai – nepanaudotas.

Besiformuojanti tinklaveikos teorija remiasi prielaida, kad būtina pripažinti tinklų dalyvių veikseną (ang. agency), t.y. gebėjimą savo tikslingais veiksmais kurti ir keisti tinklus. Būtina pripažinti, kad tinklų dalyvių nuostatos, įsitikinimai ir socialpsichologiniai veiksniai potencialiai įtakoja tinklų dalyvių, todėl ir visos sistemos, elgseną. Bei tai, kad socialiniai santykiai priklauso nuo dalyvių valios, įsitikinimų ir vertybių. Kilduff ir Tsai (2006) pasiūlė dinaminio stabilumo perspektyvą į tinklus, kuri gali sudaryti besiformuojančios tinklaveikos teorijos pagrindą. Pagal juos tinklai, kuriuose žmonės (kaip organizacijos nariai ar organizacijų atstovai) sudaro mazgus yra neįprasti tuo, kad kiekvienas jų yra sudėtinga adaptyvi sistema. Mazgai iš dalies paaiškinami per jų ryšius su kitais mazgais, tačiau jie tai pat atneša į kiekvieną tinklą individualius, todėl išskirtinius lūkesčius ir savo suvokimą. Tinklų struktūros stabilumas bei kaita nusakoma ir sąveikos modeliais tinkle, ir tinklų dalyvių suvokimu bei lūkesčiais, susijusiais su tinklu. Taigi socialiniai tinklai yra kompleksiškos ir adaptyvios sistemos, kurias sudaro kompleksiški mazgai. Tinklai iš dalies lemia mazgų, sudarančių sistemą, kompleksiskumą, ir atvirkščiai. Šis tarpusavio ryšys tarp kompleksiško mazgų, susijusių kompleksiškoje sistemoje, ir sudaro autorių pasiūlyto dinaminio stabilumo pagrindą.

Apibendrintai besiformuojanti tinklaveikos teorija modifikuoja pirmosios dvi identifikuotos pamatinės socialinių tinklų prielaidos besiformuojančioje tinklaveikos teorijoje keičiamos priešingomis. „Veiksena yra dinaminė tinklų pusė... socialiniai tinklai ir fenomenologinės realybės, ir matavimo konstruktai. Istorijos nusako tinklus <...> socialinis tinklas yra reikšmių tinklas“ teigia White (1992, p. 315 cituojamas Emirbayer ir Goodwin, 1994). Taigi pripažįstama, kad tinklo struktūra apriboja ir įgalina tinklo dalyvių veiksmus, tačiau tinklo dalyviai gali savo tikslingais veiksmais modifikuoti tinklus.

Tinklaveikos sąvokos pagrindimas. Jei tinklas (network – ang.) – tai struktūra, kas tuomet yra tinklaveika (networking – ang)? Veiksmas tinkluose? Castells (2005) naudoja tinklaveikos sąvoką kalbėdamas apie organizacijų jungimąsi į tinklus (Honkongo, Taivano organizacijos) bei skirtingų tinklų susiejimą (Cisco organizacijos atvejis). Ibarra ir Hunter (2007) analizuoja tinklus į kuriuos įsijungia lyderiai. Todėl lyderių tinklaveika – tai asmeninių kontaktų pluošto kūrimas, kuriais bus naudojamosi, siekiant palaikymo, grįžamojo ryšio, išvalgų, resursų, informacijos. Jie skiria lyderių inicijuojamas operacines, strategines bei asmenines tinklaveikos formas. Joshi (2006) naudoja šią sąvoką kalbėdamas apie organizacijos darbo grupių užmezgamus ryšius, priklausomai nuo grupės demografinių charakteristikų. Kitaip sakant, jis teigia, kad grupės demografinės charakteristikos apsprendžia su kuo grupė užmezga ryšius (ang. networking) skirtinguose kontekstuose. Taigi socialinių veikėjų jungimasis į tinklus, naujų ryšių užmezgimas, tinklų sujungimas – socialinės veiklos, kurias vienija ryšių mezgimas autorių įprastai įvardijami tinklaveikos sąvoka.

Jei tinklaveikos sąvoka apima veiksmą tinkluose ar veiksmą, nukreiptą į tinklus, tuomet tinklų dalyvių sąveika tinkluose taip pat turėtų būti vadinama tinklaveika? O juk praktiškai visa socialinė veikla apima sąveiką. Pavyzdžiui, ar grupės draugų rutiniška sąveika yra tinklaveika? Manytume, kad dalyvių sąveika jau sukurtuose tinkluose neturėtų būti vadinama tinklaveika. Tuomet visa socialinė sąveika (veikla) galėtų būti įvardinama tinklaveikos sąvoka. Tokiu būdu šios sąvokos apimtis taptų labai plati. Remiantis šiuo požiūriu,

socialinė sąveika bendrąja prasme – tai ne tinklaveika. Jei ji apimtų veiksmą tinkluose, tuomet tinklaveikos sąvoka apimtų visą socialinį veiksmą. Žvelgiant formaliai jei dviejų sąvokų turinys identiškas, vienos reikia atsakyti. Todėl tinklaveikos termino įvedimas pateisinamas tik tuomet, jei ja nusakomas tinklų formavimas plačiąja prasme, bet ne veiksmas tinkluose. Todėl siūlomas toks tinklaveikos apibrėžimas: **tinklaveika – tai tinklų formavimas tikslingais veiksmais**. Siūlomas apibrėžimas socialinį veiksmą įgalina priskirti tinklaveikos klasei, jei jis turi du požymius: tai *tikslingas* veiksmas, kuriuo yra *formuojami* tinklai.

Tikslingo veiksmo požymis atkreipia dėmesį į būtinybę pripažinti tinklų dalyvių veikseną, t.y. gebėjimą savo tikslingais veiksmais formuoti tinklų struktūrą. Bei neleidžia priskirti tinklaveikai netikslingo veiksmo, dėl kurio kinta tinklai. Netikslingas tinklų dalyvių veiksmas, dėl kurio kinta tinklų ryšiai, neturėtų būti priskiriamas tinklaveikai, nes potencialiai visi veiksmai yra tokie. Analogiškai tinklų dalyvių netikslingi veiksmai, kurie įtakoja tinkluose vykstančius procesus arba jų struktūrą, neturėtų būti priskiriami tinklaveikos sąvokai, nes potencialiai visi veiksmai yra tokie.

Lietuviškas žodis *formuoti* apima šias reikšmes: „1. teikti kokią nors formą, kurti; 2. organizuoti“ (LKŽ, 2005). Siūlytume, kad tinklų *formavimo* požymis turėtų apimti šias veiklas: *ryšių aibės keitimą bei tinklų įtakojimą*. Ryšių aibės keitimas artimas pirmajai formavimo reikšmei (teikti kokią nors formą, kurti). Tinklų įtakojimas savo turiniu artimas antrajai formavimo reikšmei (organizuoti).

- *Ryšių aibės keitimas*. Ryšiai gali būti keičiami kiekybine ir kokybine prasme. Anglosaksiškoje socialinių tinklų analizės literatūroje tinklaveikos sąvoka vartojama ryšių mezgimo, sudarymo prasme. Ryšių mezgimas gali lemti išjungimą į tinklus, tinklų apjungimą, naujų tinklų sukūrimą. Tai turbūt mažiausiai abejonių kelianti šios sąvokos reikšmė. Aukščiau minėti autoriai (Castells, 2005; Ibarra ir Hunter, 2007; Joshi, 2006) šią sąvoką naudojo būtent šia prasme. Tačiau tinklų dalyviai gali nutraukti turimus ryšius, siekdami konkrečių tikslų. Tinklų dalyvių siekis nutraukti esamus ryšius taip pat turėtų būti priskirtinas tinklų formavimo požymiui. Ryšių nutraukimas dažnai gali būti sudėtingesnis uždavinys net už naujų ryšių inicijavimą. Pavyzdžiui, Kim ir kt., (2006) teigia, kad tinklams pokyčių kontekste būdinga inercija: tinklo dalyvių pasipriešinimas diadinių ryšių pokyčiams arba sunkumai, kuriuos organizacijos patiria, kuomet bando pakeisti buvusius ryšius naujais. Ši inercija kyla ne dėl „blogai“ sukurtų tinklų, atvirkščiai – tai sėkmingos ankstesnės tinklaveikos, kuri šiuo metu kuria vertę tinklų dalyviams. Ryšių kūrimą ir ryšių nutraukimą galima įvardinti ryšių aibės keitimu kiekybiniu aspektu. Tuo tarpu ryšių keitimas kokybiniu aspektu turėtų apimti ryšių charakteristikų kaitą, pavyzdžiui, jo virsmą iš silpno ryšio į stiprų. Kokybinės ryšių kaitos galimybė komplikuoja pasiūlytą tinklaveikos apibrėžimą. Juo remiantis, tikslingus tinklų dalyvių veiksmus panaudoti jau esamą ryšį kitu tikslu, nei jis buvo suformuotas ar susiformavo, taip pat galima priskirti ryšių formavimo požymiui. Tačiau, manytume, tai neišvengiama, nes, šiuo atveju, pasireiškia tinklo dalyvių tikslingas į tinklų formavimą nukreiptas veiksmas. Juo tikslingai keičiama ryšių aibė. Pavyzdžiui, besiformuojantys problemos tinklai gali apimti naujus, tačiau ir anksčiau kitais tikslais užmegztus ryšius tarp dalyvių. Tačiau, šiuo atveju, juos vienija naujas tikslas, dėl ko šis tinklas ir susiformavo. Taigi kiekybinė ir kokybinė tikslinga ryšių aibės kaita yra tinklaveika.

- *Tinklų įtakojimas*. Tinklų formavimo požymis turėtų apimti ir tinklų įtakojimą tikslingais veiksmais. Tinklų įtakojimas – tai tikslingi veiksmai keisti arba palaikyti esamų tinklų struktūrą ir/ar įtakoti juose vykstančius procesus. Tokiu būdu būtų išplečiama angliškos sąvokos „networking“ reikšmė. Pavyzdžiui, Parkhle ir Dhanarai (2006) nagrinėja, kaip centrinės inovacijų tinklų dalyvės valdo šį tinklą. Jie siūlo, kad centriniai tarporganizacinių inovacijų tinklų dalyviai per individualiais veiksmus inicijuoja žinojimo mobilumo valdymo, inovacijų paskirstymo bei tinklo stabilumo palaikymo procesus. Sydow ir Windler (1998) analizuoja, kaip tinklų dalyviai tikslingais savo veiksmais formuoja tinklų procesus ir ryšius, siekdami koordinuoti tinkle vykstančias veiklas. Šiais veiksmais formuojami (organizavimo prasme) tinklai ir juose vykstantys procesai.

Apibendrintai buvo pasiūlyta, kad tinklaveika – tai tinklų formavimas tikslingais veiksmais. Tinklų formavimas ir šio veiksmo tikslingumas yra du pagrindiniai socialinio veiksmo požymiai, įgalinantys priskirti jį tinklaveikos sąvokos klasei. Tinklų formavimas – tai ryšių aibės keitimas ir/ar tinklų įtakojimas.

Besiformuojantis tinklaveikos aiškinimas. Jei besiformuojančios tinklaveikos teorijos ontologinį pagrindą sudaro tinklų dalyvių veiksenos pripažinimas, tai pati tinklaveikos teorija turėtų pateikti atsakymą, kaip, kodėl tinklų dalyviai savo tikslingais veiksmais formuoja tinklus bei kokios to pasekmės.

Tinkluose, kaip struktūroje atsispindi taisyklės, susitarimai, kurie lemia konkretų tinklų dalyvių veiksmą konkrečiomis aplinkybėmis, konkrečiu laiku. Jei tinklų dalyviai elgiasi taip, kaip implikuojama tinklo struktūros – jie palaiko esamą tinklo struktūrą, tačiau, jei jie elgiasi kitaip, nei lemia tinklo struktūra, jie modifikuoja patį tinklą. Kodėl jie gali nepalaikyti esamos tinklo struktūros, t.y. nutraukti esamus ryšius, inicijuoti naujus, modifikuoti esamų tinklų ryšių charakteristikas aiškinama darbuose nagrinėjančiuose struktūros ir veiksenos santykį, iš kurių turbūt žinomiausias Giddens (1984) darbas. Veiksena – tai laikinas

skirtingų struktūrų susidūrimas, kurio metu per įpročių, vaizduotės ir sprendimo sąveiką yra perkuriamos ir transformuojamos šios struktūros (Emirbayer ir Mische, 1998). Šis apibrėžimas apima tris analitiškai išskiriamus veiksenos elementus – iteraciją, projekciją ir praktinį vertinimą. Iteracinis (įpročių) veiksenos elementas apima selektyvią buvusių mąstymo ir veiklos modelių reaktyvaciją, inkorporuojant juos į praktinę veiklą, kas suteikia stabilumo, tvarkos socialiniai realybei ir padeda išlaikyti tapatumą, sąveikas bei institucijas. Projekcinis (vaizduotė) veiksenos elementas apima galimų veiksmo trajektorijų įsivaizdavimą, kurio metu mąstymo ir veiksmo struktūros gali būti kūrybiškai perkonfigūruotos pagal veikėjų viltis, baimes ir pageidaujamos ateities vaizdą. Praktinio įvertinimo (sprendimo) elementas apima gebėjimą priimti praktinius ir normatyvinius sprendimus dėl galimų veiksmo trajektorijų pagal besiformuojančius poreikius, dilemas, esamų situacijų dviprasmiškumą³. Kitaip sakant, tinklų dalyviai prisimena praeitį, įsivaizduoja ateitį ir sugeba įvertinti susiklosčiusias aplinkybes, todėl galimi jų tikslingi veiksmai formuojant tinklus.

Kuo organizacijos teorija yra papildoma vystant tinklaveikos teoriją? Verta pripažinti, kad tinklaveika gali būti analizuojama ir tradicinio požiūrio į socialinius tinklus kontekste. Tinklai kito, formavosi nepriklausomai nuo perspektyvos į tinklo dalyvius. Tačiau tradicinis požiūris į socialinius tinklus apriboja galimybę paaiškinti tinklų dalyvių tinklaveikos priežastis. Tradicinio požiūrio į socialinius tinklus kontekste tinklų dalyvių tikslingo veiksmo raiška yra ribotas reiškinys. Todėl visi tinklaveikos aiškinimai, pagrįsti tinklų dalyvių demografinėmis, psichologinėmis charakteristikomis bei socialpsichologiniais veiksniais, liktų už analizės ribų. Todėl didžiojoje dalyje iki šiol atliktų tyrimų buvo tiriama išorinių veiksmų įtaka tinklų pokyčiams (Burkhardt ir Brass, 1990; Barley, 1990; Madhavan ir kt., 1998). Tuo tarpu tinklo ryšio užmezgimas ar nutraukimas prasideda nuo pokyčių tinklo dalyvio mąstyme, suvokime, o pats nutraukimas ar užmezgimas – šio pokyčio pasekmė. Taigi pripažįstant tinklų dalyvių veikseną, pirmiausia, atveriamos plačios galimybės analizuoti, kas lėmė tinklo dalyvio sprendimą inicijuoti ar nutraukti ryšį. Be to socialiniai tinklai, kaip žmonių veiksenos rezultatas, apima savyje ne tik dalyvių prisiminimus apie buvusius tinklo ryšius bei mazgus, tačiau ir jų viltis apie būsimas tinklo konfigūracijas Kilduff ir kt. (2006). Pripažinus tinklų dalyvių veiksenos galimybes (su savo lūkesčiais, norais ir baimėmis), tampa įmanoma aiškinti tinklų dalyvių elgseną įvairuose kontekstuose. Tampa įmanoma siūlyti ir demografiniais, socialpsichologiniais veiksniais grįstus kontekstualius tinklų dalyvių tinklaveikos paaiškinimus. Tuo pat metu nebūtina atmesti tinklų struktūrą pagrįstų dalyvių elgsenos aiškinimų.

Taigi, ši teorija atkreipia dėmesį į veiksmą, o ne į struktūrą. Tradicinio požiūrio į socialinius tinklus kontekste tinklai laikomi socialinėmis struktūromis, kurios apsprendžia, taigi ir atspindi tinklų dalyvių įsitikinimus bei veiksmus. Tuo tarpu pripažįstant, kad tinklai sudaryti iš kompleksinių mazgų (dalyvių), pripažįstama, kad tinklai įveiklinami juos sudarančių mazgų (dalyvių). Dalyvių veiksmai ir įsitikinimai tampa nepriklausomais nuo jų „objektyvios“ pozicijos tinkle. Atvirkščiai, tinklų dalyviai savo įsitikinimais ir veiksmiais konstruoja tinklus. Tai leidžia tyrinėti tinklus iš tinklų dalyvių veiksmo (tinklaveikos) pozicijos: tyrinėti būdus, kuriais tinklai yra sukuriami ir perkuriami tinklų dalyvių veiksmiais.

Išvados

Įvertinus tinklaveikos sąvokos vartojimą, siūloma tinklaveiką apibrėžti, kaip tinklų formavimą tikslingais veiksmiais. Tikslingo veiksmo požymis atkreipia dėmesį į būtinybę pripažinti tinklų dalyvių veikseną, gebėjimą savo tikslingais veiksmiais formuoti tinklų struktūrą. Tinklų formavimo požymis apima šias veiklas: ryšių aibės keitimą bei tinklų įtakojimą. Pasiūlytas tinklaveikos sąvokos apibrėžimas bei jos požymių turinio atskleidimas yra naudingas, siekiant besiformuojančios tinklaveikos teorijos tolimesnio vystymo ir empirinių tinklaveikos reiškinio tyrimų.

Sąvokų apibrėžimai yra svarbūs, tačiau apibrėžimai nėra paaiškinimas, kodėl šie reiškiniai yra paplitę, kokias pasekmes jie sukelia. Jei besiformuojančios tinklaveikos teorijos ontologinį pagrindą sudaro tinklų dalyvių veiksenos pripažinimas, tai pati tinklaveikos teorija turėtų pateikti atsakymą, kaip, kodėl tinklų dalyviai savo tikslingais veiksmiais formuoja tinklus bei kokios to pasekmės. Besiformuojanti tinklaveikos teorija pripažįstanti tinklų dalyvių veikseną, t.y. gebėjimą savo tikslingais veiksmiais kurti ir keisti tinklus, atveria galimybes paaiškinti tinklų dalyvių elgseną remiantis jų dalyvių demografinėmis, psichologinėmis charakteristikomis bei socialpsichologiniais veiksniais.

Literatūra

1. Ashmos, D., Huber, G.P. (1987). The Systems Paradigm in Organizational Theory: Correcting the Record and Suggesting the Future. *Academy of Management Review*, 12, 607-621.

³ Išsamią veiksenos sąvokos analizę galima rasti Emirbayer ir Mische (1998).

2. Borgatti, S., Foster, P.B. (2003). The Network Paradigm in Organizational Research: A Review and Typology. *Journal of Management*, 29, 991-1013.
3. Barley, S.R. (1990). The Alignment of Technology and Structure through Roles and Networks. *Administrative Science Quarterly*, 35, 61-103.
4. Brass, D. (1984). Being in the Right Place: A Structural Analysis of Individual Influence in an Organization. *Administrative Science Quarterly*, 29, 518-539.
5. Brass, D., Galaskiewicz, J., Greve, H., Tsai, W. (2004). Taking Stock of Networks and Organizations: A multi-level perspective. *Academy of Management Journal*, 47, 795-817.
6. Burkhardt, M.E., Brass, D.J. (1990). Changing Patterns or Patterns of Change: The Effects of a Change in Technology on Social Network Structure and Power. *Administrative Science Quarterly*, 35, 124-137.
7. Burt, R.S. (1980). Models of Network Structure. *Annual Review of Sociology*, 6, 79-141.
8. Burt, R.S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Castells, M. (2005). Tinklaveikos visuomenės raida. Poligrafija ir informatika.
10. Dhanaraj, A., Parkhle, C. (2006). Orchestrating Innovation Networks. *Academy of management Review*, 3, 659-669.
11. Emirbayer, M., Goodwin, J. (1994). Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency. *American Journal of Sociology*, 99, 1411-1465.
12. Emirbayer, M., Mische, A. (1998). What is Agency? *American Journal of Sociology*, 103, 962-1023.
13. Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. University of California Press, Berkeley, CA.
14. Granovetter, M. (1983). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233.
15. Homans, G. (1986). Fifty Years of Sociology. *Annual Review of Sociology*, 12, xiii-xxx.
16. Ibarra, H., Hunter, M. (2007) How leaders create and use networks. *Harvard Business Review*, 1, 47-58.
17. Ibarra, H., Kilduff, M., Tsai, W. (2005). Zooming in and Out: Connecting Individuals and Collectivities at the Frontiers of Organizational Network Research. *Organization Science*, 4, 359-371.
18. Joshi, A. (2006) The Influence of Organizational Demography on the External Networking behavior of Teams. *Academy of Management Review*, 3, 583-595.
19. Kilduff, M., Tsai, W. (2003). *Social Networks and Organizations*. Sage Publications.
20. Kilduff, M., Tsai, W., Hanke, R. (2006). A Paradigm Too Far? A Dynamic Stability Reconsideration of the Social Network Research Paradigm. *Academy of Management Review*, 31, 1031-1048.
21. Kim, T., Oh, H., Swaminathan, A. (2006). Framing Interorganizational Network Change: A Network Inertia Perspective. *Academy of Management Review*, 3, 704-720.
22. Leonavičius, V., Norkus, Z., Tereškinas, A. (2005). *Sociologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
23. Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. (2005). <http://www.lkz.lt>
24. Mačerinskienė, I., Vasiliauskaitė, J. (2007). The Model of Evaluation of the Impact of Corporate Social Capital on the Operation of Enterprise. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*(4), pp. 53-60.
25. Madhavan, R., Koka, B.R., Prescott, J.E. (1998). Networks in Transition: How Industry Events (Re) Shape Interfirm Relationships. *Strategic Management Journal*, 18, 439-460.
26. Reagans, R., Zuckerman, E. (2001). Networks, Diversity, and Productivity: The Social Capital of Corporate R&D Teams. *Organization Science*, 12, 502-517.
27. Reagans, R., Zuckerman, E., McEvily, B. (2004). How to Make the Team: Social Networks vs. Demography as Criteria for Designing Effective Teams. *Administrative Science Quarterly*, 49, 101-133.
28. Salancik, G. (1995). Wanted: A good network theory of organizations. *Administrative Science Quarterly*, 40, 343-348.
29. Sydow, J., Windler, A. (1998) Organizaing and evaluating interfirm networks. *Organization. Science*, 3, 265-284,
30. Stevenson, W., Greenberg, D. (2000). Agency and social networks: Strategies of action in a social structure of position, opposition and opportunity. *Administrative Science Quarterly*, 45, 651-678
31. Wellman, B. (1983). Network Analysis: Some Basic Principles. *Sociological Theory*, 155-200.
32. Žiliukaitė, R. (2005) Socialinio kapitalo dinamika pokomunistinėje Lietuvos visuomenėje: socialinės ir kultūrinės efektyvios demokratijos prielaidos. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.

EMERGING THEORY OF NETWORKING

Mantas Vilkas, Jurga Bucaite-Vilke

Summary

The article reviewed the premises that underlie the perspective of social network analysis. Following current line of research, the main arguments that agency (capability of purposeful action) of network members was inadequately conceptualized in social network perspective were reviewed. The rest of the article was devoted for developing emerging theory of networking. There was proposed to define networking as purposeful action to shape network. The feature of *purposeful action* emphasizes necessity to acknowledge the agency of network members, their capability to form structure of network. Thus only purposeful action in order to shape networks could be called networking. The feature of *shaping networks* comprises purposeful action of network members by which they change set of ties and/or influence networks. It was argued that the theory of networking should explain how and why members of networks are networking (generally and in specific spatial and temporal contexts) and what consequences of their purposeful actions to shape networks are.

